ANADOLU'NUN FETİH VE İSLAMLAŞMA TARİHİ

(Fütuhat: İlk İslam Fetihlerinden Osmanlı'ya
İslamlaşma: Selçuklu Fetihlerinden Cumhuriyetin İlanına)

ALİ HATALMIŞ

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1507
KÜLTÜR SERİSİ: 868

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-918-6

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Tashih: Evrim Gökdemir

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2020

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Ali HATALMIŞ; 1971 yılında Adana Kozan'da doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra aynı üniversitede yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. "Mes'ûdî ve Tarihçiliği Üzerine" (1998) başlıklı yüksek lisans tezi ve "Erken Dönem İslam Tarihinde Kölelik ve Cariyelik" (2012) başlıklı doktora tezini verdi. 1995-2012 yılları arasında M.E.B.'e bağlı çeşitli okullarda öğretmenlik ve yöneticilik görevlerinde bulundu. 2013-2016 yılları arasında Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları bölümünde öğretim üyesi olarak çalıştı. Hâlen Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Evli ve üç çocuk babası olan Hatalmış, "İslam Tarihi I" (2018) ders kitabı ve "Uzman Öğretmenlik ve Başöğretmenlik" (2005) kitabı bölüm yazarıdır. "İslam Toplumunda Kölelik ve Cariyelik" (2012) adlı bir kitabı vardır. Hatalmış'ın İslam tarihi kültür ve medeniyeti alanında yayınlanmış makale ve bildirileri bulunmaktadır. Ayrıca Hatalmış, izcilik-spor, yakın tarih okumaları (mesela günümüz Müslüman ülkeleri) ve devletlerarası ilişkilere de ilgi duymaktadır.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz 13
Kısaltmalar 18

GİRİŞ

Fetih ve İslamlaşma Kavramları Üzerine 22
Anatolia'dan Anadolu'ya 30
İlk İslam Fetihleri Arifesinde Anadolu'da Siyasi Durum 34
Anadolu'da Bizans Hâkimiyeti 34
1. Ordu ve İktidar 34
2. Bizans (Anadolu) Ekonomisi 37
3. Kilise ve Dinî Hayat 38
4.Etnik Problemler 41
Anadolu'da Görülen Vassal Krallıklar 42
1. Ermeni Krallığı 42
2. Gürcü krallığı 46

BİRİNCİ BÖLÜM
ANADOLU'DA İLK İSLAM FETİHLERİ VE İSLAMLAŞMA

İslami Savaş Şartları ve Anadolu'nun Fethi 51
Hz. Peygamber Dönemi Hristiyanlarla İlişkiler 55
Dört Halife Dönemi Anadolu Fetihleri 63
Emevîler Dönemi Anadolu Fetihleri 66
Abbâsîler Dönemi Anadolu Fetihleri 78

İKİNCİ BÖLÜM
ANADOLU'DA SELÇUKLULAR VE SONRASI İSLAMLAŞMA

Türklerin İslamlaşma Süreci 97
İlk Müslüman Türk Devlet ve Toplulukları 104
Malazgirt Savaşı Öncesi Anadolu'da Gerçekleştirilen Selçuklu Fetihleri 110
Oğuz-Türkmen Akınları 111
Düzenli Ordularca Gerçekleştirilen Fetihler 113
1. Tuğrul Bey Devri Anadolu Fetihleri 116
2. Selçuklu Şehzâdelerinin Yaptıkları Fetihler 117
3. Sultan Tuğrul Bey'in Anadolu Harekâtı 120
4. Farklı Akınlar/Fetihler 121
Sultan Alp Arslan Devri Anadolu Fetihleri 123
1. Sultan Alp Arslan Tarafından Gerçekleştirilen Anadolu Fetihleri 123
2. Selçuklu Komutanlarının Yaptıkları Fetihler 125
3. Bizans'ın Karşı Harekâtı 126
Malazgirt Meydan Savaşı 129
Malazgirt Zaferi Sonrası Anadolu Fetihleri 136
Anadolu'da Kurulan İlk Müslüman Türk Devletleri ve İslamlaşma 139
Dânişmendliler 148
Saltuklular 152
Mengücekler 154
Artuklular 155
1. Hısn-ı Kehfâ (Hasankeyf) Artukluları (1102 - 1281) 156
2. Harput Artukluları (1112 - 1234) 157
3. Mardin Artukluları (1106 - 1408) 158
Türkiye Selçuklu Devleti 159
1. Türkiye Selçuklu Sultanları ve Gayrimüslimler 172
2. Türkiye Selçuklularında Hoşgörü Ortamı 178
3. Türkiye Selçuklularında Öncü Şahsiyetler 182
3.1. Hoca Ahmet Yesevî 184
3.2. Mevlânâ 186
3.3. Sarı Saltuk 190
3.4. Hacı Bektâş-ı Veli 193
3.5. Yunus Emre 194
Anadolu'da Moğollar Sonrası İslamlaşma 197
Beylikler Dönemi İslamlaşma 203
Osmanlı'dan Günümüze Anadolu'da İslamlaşma 212

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANADOLU'NUN İSLAMLAŞMASINI SAĞLAYAN UNSURLAR

Göçler (Muhaceret) 225
Sugûr/Avâsım/Uç Bölgelerinde İskân Politikaları 236
Dinî ve Sosyal Kurumlar 243
- Cami 243
- Medrese 246
- Ribat 247
- Tekke 248
- Tarikat 251
- Seyyidler ve Şerifler 259
- Abdallar ve Gâziler 261
- Ahîlik 267

İhtidalar 269

Sonuç 283
Kaynakça 293
Ekler 311
Ek-1: İsimler ve Kavramlar 311
Ek-2: Kısa Hikâye ve Anekdotlar 320
Dizin 351

ÖN SÖZ

"Bilâd-i Şam; bolluk ve bereket,
Bilâd-i Rûm (Anadolu); sevgi ve merhamet ülkesidir."
İbn Battûta

Anadolu, insanlığın ilk yerleşim alanlarına sahip olmuş ve tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kıtaların/medeniyetlerin buluştuğu bu coğrafya, irili ufaklı devletlerin varlık mücadelelerine sahne olmuştur. Anadolu, Asya ve Avrupa kıtalarının bütünleşebildiği eşsiz toprak parçası olmasının yanında, Avrasya'nın küçük bir özetidir.

Anadolu için, *batının en doğusu, doğunun en batısı* tabiri kullanılmış ve *Doğu-Batı kaynaşması veya çatışması*ndan aynı anda söz edilmiştir. Bu topraklara hükmetmek isteyenlerin çokluğu yüzünden, iç çatışma ve savaşlar hiç eksik olmamıştır. Ama bunların yanı sıra toplumsal barış ve kucaklaşmada sıkıntı çekilmemiştir. Anadolu'da kadim ve yerleşik uzlaşı kültürünün bir gereği olarak derde derman olunmuş ve aralar bulunmuştur. Tarihte anlatılan bir anlatıya göre, bitmez tükenmez bir savaşı sona erdirerek tarafların üzerinde kucaklaştığı *'Cendere Köprüsü'* bu topraklarda inşa edilmiştir. Daha ilerisi, Anadolu'nun bizzat kendisi *Doğu* ile *Batı* arasında hep köprü vazifesi görmüştür.

Hz. Mevlânâ'nın *"Ne olursan ol, yine gel!"* çağrısı, Anadolu yâreni Yunus Emre'nin; *"Yaradılanı hoş gör, Yaradan da ötürü."* sözü, büyük veli Hacı Bektâş'ın *"Bir olalım, iri olalım, diri olalım."* deyişi bu topraklarda yankılanmıştır. XIV. yüzyılın ünlü seyyahı İbn Battûta, Seyahatnâmesi'nin Anadolu ile ilgili kısmında; *"Rûm diyarı diye bilinen bu ülke, dünyanın belki en güzel memleketidir. Allah Teâlâ güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini bir araya toplamıştır. Dünyanın en güzel insanları, en güzel kıyafetli halkı, burada yaşar ve en leziz yemekler de burada pişer. Allah Teâlâ'nın yarattığı kullar içinde en şefkatli olanlar, buranın halkıdır. Bu yüzden şöyle denilir: 'Bolluk ve bereket Şam diyarında, sevgi ve merhamet Rûm'da (Anadolu'da).'"* sözleriyle Anadolu'yu anlatmaya başlamıştır.

Fetih ve İslamlaşma arefesinde Anadolu'ya Bizanslılar ve onlardan evvel (Doğu) Romalılar egemen olmuştur. Doğu Roma'nın güç ve iktidarı, başlangıçta Ege kıyıları ve Marmara çevresinde tesis edilmişken, birkaç asır sonra iç kısımlara ve doğuya doğru genişlemiştir. Roma, yayılmacılığını askerî tahakkümle başlatmış; dil, din ve kültür hegemonyasıyla pekiştirmiştir. Romalılar, kendilerine direnç gösterenlere acımasız davranmış ve yakınlarına sinsice yaklaşmıştır. Onlar belki de bu yüzden Anadolu'ya atadıkları valilerine *stratejos* demiştir.

Anadolu'nun dini, dili ve kültürüne Roma damgası vurulmuştur. Eski Anadolu tanrı ve tanrıçalarının yerini, Roma'nınkiler almıştır. Birkaç asır geçmemişken Doğu Roma'nın putperestlik dayatmalarına karşı, içten içe en köklü sivil direnişi, üstelik canları pahasına '*ilk Hristiyanlar/İsevîler*' göstermiştir. Böylelikle Hz. İsa ve havarilerinin dini, Pavlus'un yeni yorum ve formatıyla Antakya'dan, Tarsus'tan, Efes'ten, Kapadokya yeraltı şehirlerinden sessizce tüm dünyaya yayılmıştır. Başlangıçta yeni Hristiyanlara karşı oldukça sert önlemler alan Doğu Roma, onların karşısında durmanın yararlı olmayacağını fark ettiğinde, bu defa Hristiyan-Bizans kimliğine bürünmüş ve Hristiyanlığın hamiliğine soyunmuştur. Bundan böyle de resmî Bizans dini (Rum Ortodoksluğu) toplumun tüm kesimlerine dayatılmıştır.

Bizans'ın baskı ve takibatları, Anadolu'nun yerli halklarını canından bezdirmiştir. Çoğu kez askerî yöntemlerle yok edilmeye çalışılan başta Nestûrî Hristiyanları, Bizans'ın her bakımdan en güçlü rakibi ateşperest Perslere sığınmıştır. Doğu Anadolu'da Ermeni ve Gürcülerin otonom yönetimleri, Bizans'ın resmî dinî anlayışının dayatılması karşısında çaresiz kalmıştır.

İslamiyet'in doğuşu esnasında Hristiyan Bizanslılar ile ateşperest İranlılar (Sâsânîler) arasında çok çetin savaşlar meydana gelmiş, ilkinde İranlılar galip olmuş; Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu büsbütün ateşperestlerin yıkımına ve zulmüne maruz kalmıştır. Henüz dokuz yıl bile dolmadan (fî bid'i sinîn) Rumlar yeniden toparlanmışlar, İranlıları mağlup ederek kaybettikleri tüm toprakları geri aldıkları gibi, ateşperestlerin payitahtını kuşatmışlardır.

Böylece Anadolu ve etrafındaki memleketlerde taşlar yerinden oynamış, bir anlamda yakınlarda doğan yeni dine (İslam'a) ve inananlara (müminlere) müsait bir ortam kendiliğinden (Allah'ın bir lütfu) oluşmuştur. Bizanslılar uzun yıllar Sâsânîlerin ülkelerinde açtığı yıkımla uğraşmışlar, buna karşın Sâsânîler mağlubiyetin verdiği öfke ve şaşkınlığı üzerlerinden atamamışlardır. Kaynaklarda Bizans'ın galip gelmesine, Hz. Peygamber (sav) ve Müslümanların sevindiği kaydedilmiştir. Ancak sevinilen husus, salt Hristiyan Bizans'ın ateşperest Sâsânîlere galibiyeti olmasa gerektir.

Hz. Peygamber'in (sav) Hristiyan Bizans'la olan ve *İslam'a davet mektubu*yla başlattığı ilişkiler, başlangıçta dostâne, sonrasında düşmanca devam etmiştir. Ülkesindeki farklı dinlere ve dinî anlayışlara tahammül göstermeyen bir Bizans'ın, İslam'a ve Müslümanlara sıcak yaklaşması beklenemezdi. Bizanslılar, vassalları Gassanîlerin tahrikiyle yeni kurulan (genç) İslam Devleti'ne şavaş açmışlardır. Ne var ki kalabalık bir Bizans ordusu, Suriye (Şam) yakınlarında (Mûte'de) sayıca az İslam ordusu tarafından püskürtülmüştür. Hz. Peygamber (sav) komutasında büyük bir ordu sevk edilerek de (Tebük Seferi) Bizans'a gözdağı verilmiştir. Bizans'ın başlattığı bu savaşa asıl karşılık ise, Dört Halife Dönemi'nde gerçekleşen büyük fütuhatla verilmiştir.

Bizans'ın egemenliği altında yaşayan ve kendileriyle aynı dine inanan, üstelik kendi tebaası olan halkları (özelde Arapları) hakir gördükleri hususu, yerli ve yabancı birçok kaynakta ifade edilmektedir. Bizans, başlangıçta Müslümanların karşısına soydaşları olan Arapları (Hristiyanları) çıkarmayı denemiştir. Ancak küçümsedikleri Araplar (Müslümanlar), kısa zamanda, Bizans'ın kalabalık ordularını yenmeyi başarmıştır. Müslüman fatihler, Suriye ve Irak fütühâtına müteakiben de güney Anadolu illerini zorlanmadan fethetmiştir. Bizans biraz mecburiyetten ve biraz da taktiksel olarak Toros sıradağlarının ardına çekilmiştir. Dört Halife Dönemi'nde vassal Ermeni ve Gürcü krallıkları, pek zorlanılmadan İslam devletine bağlanmıştır. Böylelikle fethedilen yerlerde İslamlaşma süreci başlamıştır.

Emevîler Dönemi'nde sınırlar biraz daha genişletilmiş, Anadolu içlerine hatta İstanbul'a kadar uzanan akınlar yapılmıştır. Anadolu'nun güney illerini içine alan ve *Sugûr* diye isimlendirilen *askerî hudut bölgesi* tesis edilmiştir. Buralardan düzenli olarak Anadolu içlerine *yaz ve kış seferleri (akınları)* tertip edilmiştir. Bu seferler daha çok ganimet elde etmeye ve karşı tarafı yıpratmaya yönelik olmuştur.

Abbâsîler Dönemi'nde de benzer stratejiler izlenmiştir. Ayrıca söz konusu bu *Sugûr* bölgesi, *Avâsım* adıyla yeniden yapılandırılmış ve buralara askerî tahkimâtlar yapılmıştır. Avâsım dahil, hemen ötesindeki şehir ve kasabalar, bu dönemde sık sık tahribat ve kıyıma uğramıştır.

Bizans'ın egemenlik kuramayacağını düşündüğü bu bölgeyi önceden boşaltması -şehir, kasaba ve köyleri yakıp yıkarak insansız bölge oluşturması- buralara Müslümanların iskânını kolaylaştırmıştır. Benzer şekilde Emevî ve Abbâsîlerin *Sugûr ve Avâsım* dışında kalan Anadolu topraklarına tahrip edici akınlar düzenlemeleri –buralara fetih mantığıyla yaklaşmamaları- sayesinde neredeyse tüm Anadolu boşal(tıl)mış ve âdeta terkedilmiş görüntüsü vermiştir. Bu durum Selçukluların (Müslüman Türklerin) Anadolu'nun bütünü fethedip İslamlaştırmasına ve Türkleştirmesine yaramıştır. Ancak bu durum uzun soluklu gerçekleşmiştir.

Müslümanların kılıç zoruyla Anadolu'yu Müslümanlaştırdığı yönündeki söylemlerin çoğunun maksatlı olduğunu düşünüyoruz. Müslüman egemenliği altındaki bu topraklarda yaşayan Hristiyanlar belli oranda cizye ve haraç ödemek şartıyla can, mal ve din emniyetine kavuştukları, hatta Bizans idaresine göre daha rahat ve huzur içinde yaşadıkları pek çok yerli ve yabancı müellif tarafından ifade edilmiştir.

Kitabımızda Dört Halife Dönemi'nde gerçekleştirilen Anadolu fetihleri, Emevî ve Abbâsî dönemlerinde Anadolu içlerine yönelen akınlar, Arap-Bizans ilişkileri, Malazgirt öncesi ve sonrası gerçekleştirilen Selçuklu fetihleri, Beylikler ve Anadolu Selçukluları, Moğol istilası ve Haçlı seferlerinden Osmanlı'ya uzanan fetih ve İslamlaşma konuları işlenmiştir. Gönüllü âlim ve mutasavvıfların yürüttükleri tebliğ faaliyetleri gazilerin, battalların kahramanlıkları, Ahîlik gibi dinî, sosyal ve ekonomik kurumların etkinlikleri ve bunların yerli halkların ihtidasındaki rolleri anlatılmıştır.

Anadolu'nun İslamlaşmasını sağlayan unsurlar arasında yer alan muhaceret (göçler) konusu, sürdürülen iskân politikaları ile dinî ve sosyal kurumlar tanıtılmıştır. İhtida kavramı üzerinde ayrıca durulmuş ve geçmişten günümüze birtakım ihtida olaylarından bahsedilmiştir. Ekler bölümünde fetih ve İslamlaşma bağlamında öne çıkan birçok isim ve kavramlar izah edilmiş, kısa hikâye ve anekdotlara yer verilmiştir.

Ülkemizde "Türklerin İslamlaşması" ve "Anadolu'nun İslamlaşması" gibi önemi haiz konuların henüz yeterince araştırıldığı ve incelendiği sözlenemez. İslamlaşma meselesi, mevcut ideolojik duruşların gölgesi altında ve toptancı bakışlarla tartışılmayacak kadar önemlidir. Bu tür konuların bütün yönleriyle ele alınıp bilimsel metotlarla incelenmesi ve hassasiyetine binaen de geniş kitlelere açıklama babında "zihin-gönül" dengesi kurularak yeniden sunulmalıdır.

Türklerin Müslüman oluşlarının bütün yönleriyle iyice anlaşılması, tartışılması ve bu konuda belli kararlara varılması, Anadolu'nun İslamlaşmasına da ışık tutacaktır. Gözleri ve gönülleri karartan katı laikçilik ve hamasi milliyetçilik anlayışı terk edilerek yetkin ve yeterli bilimsel çalışmaların yaygınlaşmasına ihtiyaç vardır. Ele aldığımız başlıklar ve içeriklerle böylesine şümullü bir konunun tam anlamıyla anlaşılması ve anlatılması adına bu çalışmamızın mükemmel olduğunu da iddia etmiyoruz. Ancak Anadolu'nun İslamlaşması alanında derli toplu çalışmalara bir yenisini ekledik. Birtakım yeni bulgu ve tespitlerle konuya ve önemine dikkat çekmeyi hedefledik.

İlahiyat fakültelerinde "*Anadolu'nun İslamlaşma Tarihi*" adıyla anılan (seçmeli) bir ders bulunmaktadır. Yaptığımız bu çalışma inşallah bu alana da katkı sunacaktır. Kitabımız yeni bir dil, farklı bir göz ve yorumlarla, Ana-

dolu'nun dinî/İslami kimliğinin tarihsel oluşum sürecini ele almaktadır. Anadolu'nun İslamlaşması üzerine yeniden çalışılması gerektiğini ifade ederek bana bu konuyu çalışmamı öneren değerli hocam Prof. Dr. Hasan Kurt'a, teknik yardımlarını esirgemeyen Araştırma Görevlisi Selahattin Polatoğlu'na, çalışmamızı okuyan Araştırma Görevlisi Aygül Düzenli'ye ve emeği geçen herkese teşekkür ederim. Kitabımızı yayımlayarak okuyucuyla buluşmasını sağlayan Ötüken Yayınları ve çalışma ekibine şükranlarımı sunarım. Ayrıca vefâkar refikam Ümmügülsüm Hanımefendi'ye ve çocuklarıma müteşekkirim.

Anadolu'nun fethedilmesi ve İslamlaşmasına dair Fuad Köprülü, Mehmet Şeker ve Osman Çetin hocalarımızın müstakil çalışmaları yanında; Ömer Lütfi Barkan, Ahmed Yaşar Ocak, Abdülkerim Özaydın vb. hocalarımızın araştırma ve incelemeleri takdire şayandır. Yine konumuzla alakalı araştırma ve incelemeler yapan pek çok bilim insanı bulunmaktadır. Burada adını saydığımız ve sayamadığımız, eser ve incelemelerinden yararlandığımız herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Ali HATALMIŞ
Adana - 2020

GİRİŞ

GİRİŞ

Bugünün anlaşılması dünün iyi anlatılmasına bağlıdır. Ülkemizde din ve daha çok da din anlayışları üzerinde yapılan tartışmaların hiç eksik olmadığı bilinmektedir. Bazen inananlar tarafından, bu meselenin bilimsel olarak sunulamayacağı iddiası da ortaya atılmaktadır. Fakat genelde bu iddia çoğunlukla dine mesafeli kesimlerden gelmektedir. Ancak insanın doğasında inanma ihtiyacının her zaman var olduğu, ibadet (etme) ritüellerinin ve inancını yayma gayretlerinin tarihten günümüze hep var olduğu da bir gerçektir.

İslamlaşma meselesi merak edilen ve ilgi duyulan konular arasındadır. Anadolu'nun İslamlaşmasını anlatan bilimsel araştırmalara her zaman ihtiyaç vardır. Anadolu'nun öne çıkan Müslüman Türk kimliği dikkate alındığında İslamlaşma ve Türkleşmenin eş zamanlı gerçekleştiği söylenebilir Ayrıca Türklerin Müslüman olma sürecinin ve İslam anlayışının iyi bilinmesi gerekmektedir. Ülkemizde bu konularda ilahiyat fakülteleri başta olmak üzere çeşitli araştırma ve incelemeler yapılmaktadır. Ama bunların henüz yeterli seviyeye geldiği de söylenemez. Zira Türklerin eski din ve inanışlarının İslamiyet'i kabul etmelerinde ve din anlayışlarında ne denli etkili olduğu hâlâ tartışılmaktadır.

Son zamanlarda yerel (şehir) tarihleri bilmeye ve öğrenmeye duyulan talepler artmış durumdadır. Valilikler ve belediyeler bu tür talepleri karşılayacak ve şehirlerini tanıtacak kitap ve broşürler hazırlatmaktadır. Anadolu'nun fetih ve İslamlaşmasına dair bu çalışmamız bu tür taleplere de cevap verecektir.

Fetihler sonucunda Anadolu'nun İslamlaştığı da tarihî bir olgudur. Selçuklu fetihleri öncesinde Anadolu'da kısmi ve sınırlı bir İs-

lamlaşma olmuş ise de, inkitaa uğramıştır. Anadolu'nun bütününü kapsayan İslamlaşma Selçuklu fetihlerinden sonra gerçekleşmiştir. Fatihlerin hazırladığı iklim ihtidaları teşvik etmiş, yaşanan göçler de İslamlaşmayı hızlandırmıştır. Moğol istilası esnasında başlayan büyük göç hareketine ilaveten, son asırlarda işgal ve zulümlerden kaçıp Anadolu'ya yerleşenler, Anadolu nüfusu içindeki Müslüman oranını artırmıştır. Orta Asya, Kafkaslar, Kırım ve Balkanlar ağırlıklı bu göçler ve nüfus mübadeleleriyle de doruğa ulaşmıştır.

Anadolu'nun fetih ve İslamlaşmasına dair yaptığımız bu çalışmayla, Anadolu'nun ilk İslam fetihleri esnasındaki dinî, etnik, sosyal, kültürel ve ekonomik durumlar hakkında fikir ve kanaat oluşturması hedeflenmiştir. Selçuklu fetihleri öncesinde olup biten tarihî hadiselerin fethin nihai amacını yani İslamlaşmayı kolaylaştırdığını anlatılmıştır. Osmanlı öncesinde Anadolu'da kurulan devlet ve beyliklerden bahsedilmiştir. Tarihî şahsiyetler, dinî kurum ve kuruluşlar tanıtılmıştır. İslamlaşmada büyük önemi haiz göçler ve ihtidalara değinilmiştir. Ekler bölümünde öne çıkan isimler ve kavramlar açıklanmış, hikâye ve anekdotlarla konu zenginleştirilmiştir.

FETİH VE İSLAMLAŞMA KAVRAMLARI ÜZERİNE

Arapçada fetih/feṭḥ (ç. fütûḥ/fütûḥât); *"açma, yol gösterme, hüküm verme, galibiyet ve zafere ulaştırma"* gibi anlamlara gelmektedir.[1] Fetih, İslam'da meşru görülen bir savaş (cihat) sonucu gerçekleşmekte ve Müslümanların gayrimüslimlerden elde ettikleri özellikle toprak kazanımlarını ifade etmektedir. Fetih kavramı ile tarihte ve günümüzde bilinen diğer istila ve sömürü savaşları birbiriyle karıştırılmamalıdır. Dinî literatürde fetih kavramı ele alınırken *Fetih Sûresi*'ne özel bir önem ve atıf yapılmıştır.[2] Fetih kavramına, kalbi (gönlü) ve aklı İslam gerçeğine açma ve İslam mesajının önündeki engelleri kaldırmayı sağlayacak ortamları

[1] Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât Elfâz-ı Kur'ân* (çev.Yusuf Türker), İstanbul 2007, s. 1113-114; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* I-X, Beyrut 1417/1997, II, 536-537.

[2] Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 1113; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab, II*, 538. Fetih konusuna daha geniş olarak bk. Mustafa Fayda, "Fetih", *DİA,* İstanbul 1995, XII, 467-470, 467.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA İLK İSLAM FETİHLERİ VE İSLAMLAŞMA

İSLAMİ SAVAŞ ŞARTLARI VE ANADOLU'NUN FETHİ

Hz. Peygamber (sav), savaşmak üzere görevlendirdiği komutanlarına bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlar içinde savaşa başlamadan önce karşı tarafın İslam'a davet edilmesi, buna yanaşmadıkları takdirde özel bir vergi (cizye) vermeleri istenmelidir. Böylece Müslümanlar, savaşı ilk başlatan taraf olmamaya özen göstermeli, saldırılara da en güzel şekilde karşılık verebilmelidir.[1]

Cizye mükellef olan gayrimüslim erkeklerden yıllık olarak alınan bir vergi çeşididir. Buna ***Ḫarâcu'r-ruûs*** yani ***baş vergisi*** de denilmektedir. Başta Ehl-i Kitap sayılan Yahudi ve Hristiyanlar, Mecusîlerden ve ilerleyen devirlerde putperestlerden de bu vergi alınmıştır. Cizye vermeyi kabul edenler İslam'ın koruması (zimmeti) altına girmiş olurlardı. Devletin koruması altında, can, mal, namus ve inanç güvencesine kavuşurlardı. Cizyelerin miktarı kişinin gücü ile orantılıydı. Zengin olanlar 48 dirhem, orta hâlliler 24 dirhem ve işgücü sahibi fakirler 12 dirhem öderlerdi.[2]

Cizye vergisine, *"Ehl-i Kitap'tan Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resûlünün yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."* (Tevbe, 9/29) ayeti delil gösterilmiştir. Cizye mükellefiyeti ekonomik olduğu kadar siyasi bir anlam da taşımaktaydı.[3] Zımmî

---

[1] Buhârî, "İlim", 45, "Cihâd", 15, "Tevhîd", 28; Müslim, "İmâre", 149-151; İbn Haldûn, *Mukaddime,* I, 481.

[2] Yahyâ b. Âdem, *Ḫarâc,* s. 23, 66; Bu konuda bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Huḳūḳı İslâmiyye ve Iṣtılaḥât-ı Fıḳhiyye Kāmûsu,* I-VIII, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul 1985, IV, 97-99.

[3] Ahmet Tabakoğlu, *İktisat ve Din,* (Haz. Mustafa Özel), İz Yay., İstanbul 1994, s. 40. Nitekim İbn Haldûn'a göre cizye daha doğrusu "vergi verme ile boyun eğ(dir)me"

statüsü tanınan çok sayıda Hristiyan, Yahudi, Sabiî ve Samirilerin cizye vermemek için de ihtida ettiği olmuştur. Ama nüfus hareketleri dikkatlice incelendiğinde İslam toplumunda gayrimüslim oranı oldukça yüksektir.[4] Müslümanların önerdiği siyasal sistem ve çok hukukluluk vs. o günkü şartlarda insanlığa cazip gelmiştir. Gayrimüslim tebâ, cizye verse de askerlik yükümlülüğünden çoğu zaman muaf tutulmuştur. Belli bir miktar vergi karşığında gayrimüslimler, kendi dinlerini, mezheplerini, gelenek ve göreneklerini koruyabilmişlerdir. Yaşadıkları dönemlerde kendi dindaşlarının istedikleri vergiler ve yükledikleri sorumluluklar, Müslümanların kendilerine yüklediklerinden daha ağır olmuştur.[5] Hz. Peygamber (s.) Hîre emiri Münzir b. Sâvî'ye yazdığı bir mektupta şöyle demiştir:

> "Kim namazımızı kılar, kıblemize yönelir, kestiğimizi yerse Müslümandır. Allah'ın zimmeti ve Resûlü'nün zimmeti onunladır. Mecusî olarak kalmalarından iman etmeleri bizim için daha sevimlidir. Aksi takdirde yüz çevirse kendisinden cizye alınır."[6]

İslam'ın yayılış tarihinde ilk İslam fetihlerinin önemi hep vurgulanmıştır. İslam'ın yaşanması ve yayılması, önündeki zorlukların bertaraf edilmesi için son çare, savaşa izin verilmesidir. İslamlaşmada belli ölçüde güç kullanılması tartışılmışsa da, gayrimüslimlere *'zımmî statüsü'*nün tanınması önemlidir. Emevî ve Abbâsîlerden başlayarak denilebilir ki, genel nüfus içinde gayrimüslimlerin oranı yüksektir. Bir başka deyişle gayrimüslim vatandaşlar asırlarca Müslüman yöneticiler tarafından yönetilmeye rıza göstermişlerdir.

---

ilişkisi, siyasi bir yaptırımın tezahürüdür. İbn Haldûn, *Mukaddime,* I, 354-355.

4 Lapidus, *İslâm Toplumları Tarihi,* I, 253.

5 Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, *Anadolu Selçuklu Devleti* (çev. Azer Yaran), Onur Yay., Ankara 1988, s. 256; Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi,* Ötüken Yay., İstanbul 2016, s. 155. Adam Mez'e göre, Bizans İmparatorluğu'nda da Yahudi ve Mecûsi gibi, Hristiyan olmayan herkes senede bir dinar vergi vermeye mecburdu. Aynı şekilde Hristiyanlar da ele geçirdikleri bölgelerdeki Müslümanlara cizye koyarlardı. Mez, Adam, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti İslam'ın Rönesansı* (çev. Salih Şaban), İnsan Yay., İstanbul 2014, s. 57.

6 Ebû Yûsuf, Kitâbu'l-Ḫarâc (çev. Müderriszâde Muhammed Ataullah Efendi), (Sad. İsmail Karakaya), Ankara 1982, s. 131.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA SELÇUKLULAR VE SONRASI İSLAMLAŞMA

TÜRKLERİN İSLAMLAŞMA SÜRECİ

Tarih boyunca Türkler, büyük devletler (kağanlıklar) kurmuşlar, Asya'dan Avrupa'ya, Kuzey Asya'dan Güney Asya'ya uzanan geniş bir coğrafyaya hükmetmişlerdir.[1] İlk İslam fetihlerin yapıldığı sıralarda Horasan, Azerbaycan ve Kafkasya dolaylarından itibaren ciddi bir Türk nüfusu ile karşılaşılmıştır. Türkler çeşitli dinlerle tanışmış, ancak toplu olarak kabul ettikleri yegâne din İslam olmuştur. Türklerin İslam'la teması bu dinin ortaya çıktığı dönemden itibaren gerçekleşmiş olsa da, genel olarak İslam'ın Türkler tarafından kitlesel anlamda benimsenme süreci X. yüzyılda başlamış, XIII-XIV. yüzyıllara kadar sürmüştür. Bazı Türk kabileleri (Kazak ve Kırgızlar vs.) ise XVIII-XIX. yüzyıl gibi geç dönemlerde İslam'ı kabul etmişlerdir. Türklerin İslamiyet'e girmesi, tam da Arap/Müslüman fetih döneminin durakladığı zamana denk gelmiştir.

> "Hadis külliyatımızda **Türklerin atasının Hz. Nuh'un oğlu Yafes** olduğu kaydedilmiştir.[2] Hatta İslam tarihi kaynaklarına göre Türkler kıyamete kadar var olacaktır. Zira Hz. Peygamber (sav), '*Biz onun (Nuh'un) zürriyyetini baki kıldık.*' (es-Sâffât, 37/77) ayetini tefsir etmiş ve baki kalacak zürriyetinden kasdedilenin Sâm, Hâm ve Yâfes olduğunu beyan etmiştir. Vehb b. Münebbih ise Arap, Fars ve Rumların atasının Sâm, siyahların (Sudanîlerin) atasının Hâm, Türkler, Slavlar, Ye'cûc ve Me'cûc'un atalarının Yâfes olduğunu söylemiştir."[3]

---

[1] Kitapçı, Zekeriya, *İlk Müslüman Türk Hükümdar ve Hakanları,* Yedi Kubbe Yay., İstanbul 2004, s. 10.

[2] Bk. İbn Vehb, *el-Câmi' fi'l-Hadîs* (nşr. Mustafa Hasan Hüseyin Muhammed Ebü'l-Ḫayr), Dâru İbni'l-Cevzî, I-II, Demmam 1996, I, 64; Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr* (thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah-Âdil b. Sa'd), I-XVIII, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1988-2009, XIV, 245; Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'Ale's-Saḥîḥayn* (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-V, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2002, IV, 509.

[3] İbn Abdürabbih, *el-'Iḳdü'l-Ferîd,* III, 265; İbn Küteybe, *el-Me'ârif,* I, 26; Taberî, Târîḫ, I, 201-202, 206, 210; Makdisî, *Bed' ve't-Târîḫ,* III, 26; İbnü'l-Verdî, *Târîḫu İbnü'l-Ver-*

İslamiyet'in yayıldığı sıralarda Orta Asya'da *Budizm* güçlenmişti. Belh, Buhara ve Semerkant gibi merkezler Budist tapınakları ile dolmuştu. Azerbaycan ve Horasan bölgelerinde *Zerdüştlük* yayılmıştı. VII. yüzyılda *Maniheizm*, Uygur Türklerinin resmî dini olmuştu. Yine bazı Türk toplulukları (Peçenekler, Guzlar, Avarlar, Macarlar vs.) Hristiyanlığı benimsemiş ve az da olsa Yahudilik (Hazar hanları, Karaimler) ve diğer dinler kabul görmüştü. Ama (göçebe) Türklerin büyük çoğunluğu hâlâ eski inançlarını (*Göktanrı veya Şamanizm*) sürdürmekteydi.[4]

> "Şamanizm'i bırakarak Müslümanlığı kabul etmiş olan Türkler arasında, İslam dini çeşitli derecelerde benimsenmiştir. Şehir merkezlerinde bütün şartları ile benimsenip yerine getirilen İslam dini, eski gelenek ve göreneklerin canlılığını kaybetmemiş olduğu göçebe Türk topluluklarında, eski din ve inanışlarla bir arada yoğrularak kabul görmüştür."[5]

Göktanrı inanışına sahip Türklerin Müslümanlığı daha kolay benimsedikleri savunulmuşsa da,[6] ilk Müslümanlaşan Türklerin bunlar olmadıkları da tarihî bir gerçektir. İlk fethedilen Kafkasya, Horasan ve Mâverâünnehir bölgelerinde farklı dinler (*Zerdüştlük, Maniheizm, Budizm* vs.) daha yaygındı. İslam tarihi kaynaklarında, söz konusu bu dinlerin müntesipleri arasında Türklerin de adı geçmekteydi.[7]

Tarihte Hun İmparatorluğu, Göktürk Kağanlığı, Kutluk Devleti,

---

dî, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1417/1996, I, 11; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil,* I, 71. Bizanslıların Tarsus'u Müslümanlardan geri aldıklarında giriştikleri katliam hakkında bk. Ek-2 Anekdot 14: Tarsus'un Yağmalanması.

4 Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti,* s. 92-93; Çubukçu, İbrahim Agâh, *Türk-İslâm Kültürü Üzerinde Araştırmalar ve Görüşler,* AÜİF Yay., Ankara 1987, s. 10-12.

5 Baş, Eyüp, "Ahmed Yesevî'nin Bektaşîlik, Alevîlik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:2 (2011), ss. 21-53, s. 39.

6 *Mikhail Vekâyinâmesi,* s. 11, 13.

7 İbn Kesîr, *el-Bidâye,* VI, 303, X, 83; Zehebî, *Tarîh,* XVIII, 18; Ebü'l-Fidâ, *el-Muḫtaṣar,* II, 177; İbn Kesîr, *el-Bidâye,* XIV, 273. Konu ile ilgili bk. Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti,* s. 84. Hasan Kurt İbn Nedim'i kaynak göstererek Mâverâünnehir'de en yaygın dinin Budizm olduğu tespitinde bulunmaktadır. Hasan Kurt, *Orta Asya'nın İslamlaşma Süreci,* Fecr Yay., Ankara 1998, s. 219

Dizin

A

Abaka Han 170, 198, 201
Abakan 262
Abbasî 77, 78, 79, 84, 86, 87, 88, 91, 93, 101, 103, 117, 119, 120, 124, 132, 150, 153, 161, 162, 183, 228, 244, 266, 273, 286, 287, 307
Abbasîler 77, 78, 83, 101, 107, 116, 178, 237, 284, 333
Abdalân-ı Rûm 193, 262
Abdal Mehmed 256
Abdal Musa 256, 262
Abdulhalık el-Gücdüvânî 185
Abdullah b. Abbas 68
Abdullah b. Abdülmelik 72, 74
Abdullah b. Mesade el-Fezârî 69
Abdullah b. Ömer 68
Abdullah b. Zübeyir 68
Abdurrahman b. Rabî'a 320
Abdurrahman b. Ümmü Hakem 69
Abdülkâdir-i Geylânî 256, 257
Abdülmecîd b. İsmâil el-Herevî 151
Abdülmelik Atâ 186
Abdülmelik b. Mervân 71, 75
Abhaz 118, 236
Adana 72, 135, 138, 163, 209, 228, 229, 238, 264, 312
Adıyaman 125, 141, 229, 313
aforoz 311, 316
Afşin 88, 89, 90, 125, 127, 128, 309, 311, 336
Afyon 74, 205
Ahî Evrân 194, 202, 211, 268, 290
ahîler 262
Ahîlik 219, 267, 311
Ahî Şerafeddin 265
Ahlat 122, 126, 127, 128, 130, 131, 136, 153, 159, 180, 184, 229, 232, 237, 238, 254, 286, 313, 345
Ahsartan 335
Akdeniz 69, 78, 163, 205, 212, 229, 344
Akkoyunlu 106, 205, 263, 298, 305
Aksaray 81, 85, 168, 195, 202, 219
Akşehir 147, 188, 205, 207
Alâeddin Keykubad 158, 167, 168, 171, 176, 182, 188, 242, 274
Alaeddin Keykubat 144
Alâiye 168, 208, 209, 212, 251
Alanya 168, 208
Alaşehir 167, 192, 212, 241
Aleksios Komnenos 162, 173, 174
Alevî 264, 266, 267, 268
Alexis Komnenos 149
Ali b. Yahya el-Ermenî 333
Alpagut 263
Alp Arslan 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 148, 152, 154, 156, 161, 227, 228, 232, 233, 263, 286, 287, 288, 335, 336, 337, 338

Alpköy 264
Alp Tegin 263
Altay 262, 306
Amanos 67, 126
Amasya 73, 125, 135, 137, 138, 144, 148, 219, 242, 254
Âmid 112, 128, 155, 156, 159, 169, 229, 238, 324, 333
Ammûriye 88, 89, 90, 127, 232, 332
Anadolu 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 91, 92, 93, 99, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 217, 218, 219, 220, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 274, 275, 276, 279, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 295, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 325, 326, 331, 332, 333, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 345, 346, 350
Anatolia 159, 283
Anatolikoi 319
Andronikos 92
Ani 119, 121, 122, 123, 124, 128, 129, 152, 153, 161, 232, 245, 286, 287
Ankara 69, 76, 81, 88, 89, 92, 98, 100, 105, 106, 107, 109, 111, 114, 116, 138, 144, 145, 148, 149, 150, 154, 161, 163, 165, 179, 182, 188, 189, 197, 198, 199, 200, 205, 208, 210, 216, 219, 221, 231, 235, 241, 242, 260, 264, 293, 294, 295, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 331, 332
Antakya 71, 72, 73, 83, 84, 93, 125, 127, 138, 149, 150, 163, 165, 173, 228, 233, 238, 245, 285, 316, 325, 337
Aral 227
Aramîler 67
Arap 67, 68, 69, 70, 75, 76, 77, 79, 91, 92, 97, 102, 105, 111, 112, 129, 146, 156, 163, 191, 253, 257, 273, 286, 305, 312, 315, 318, 319, 325
Argun 198, 309
Arius 316
Armania 306
Armenia 313, 319
Arnavutluk 193
Arslan Baba 185, 186
Arslan Yabgu 162
Artuk 136, 137, 138, 147, 154, 156, 157, 158, 161, 164
Artuklu 152, 156, 157, 158, 159, 213
Arz-ı Mev'ûd 322
Ashâb-ı Karye 325
Ashâb-ı Suffe 244, 246
askeri 68, 71, 72, 76, 78, 79, 80, 110, 114, 118, 120, 130, 152, 168, 171, 193, 237, 248, 265, 273, 317, 332, 333, 335, 339

Aşık Çelebi 268
Âşık Paşa 115, 148, 211, 263, 306, 334
Avar 116, 141
Avarlar 98
Avâsım 80, 115, 161, 228, 236, 245, 273, 284, 285, 312, 315, 317
Avnik 153
Aydın 141, 207, 208, 210, 251, 301, 306, 308, 314, 315, 316
Aydınoğulları 204, 207, 208, 306, 308
Ayn Calût 202
Aynzarba 138, 163, 228, 245
Azerbaycan 84, 98, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 123, 128, 130, 148, 196, 197, 226, 228, 233, 238, 242, 253, 258, 313, 343
Aziz Pavlus 190

B

Babadağ 192
Babaeski 192
Babaî 170, 178, 203, 255
Babâilik 185
Baba İlyas 170
Baba İshak 169, 170
Bâbek 84, 87, 88, 264, 333
bâciyân-ı Rûm 262
Bagrat 124
Bağdat 77, 79, 84, 86, 124, 132, 183, 187, 196, 332
Bahâeddin Veled 253
Bahreyn 138, 156
Balasagun 106
Balıkesir 151, 206, 212
Balkan 312
Balkanlar 82, 109, 141, 206, 207, 234, 235, 257
Basileus Andronikus 177
Battal Gazi 73, 148, 312
Bayburt 122, 152, 153, 254
Baycu Noyan 201
Behramşah 154, 155
Bektaşîlik 98, 105, 139, 185, 193, 194, 256, 258, 259, 305
Belek 147, 157, 158
Belgrat 235, 344
Belh 98, 104, 187, 200
Besni 73
bestekârlık 252
Beykent 101
Beylikler 116, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 132, 143, 147, 168, 170, 171, 195, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 211, 212, 232, 238, 245, 254, 266, 275, 304, 336
Beyşehir 205, 206, 212, 241
Bilecik 171, 213, 241, 264
bimarhâne 252
Bitlis 147, 229, 238, 258
Bizans 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 107, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 145, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 159, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 169, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 183, 191, 203, 206, 207, 208, 211, 214, 226, 231, 232, 233, 236, 237, 239, 240, 241, 256, 264, 276, 280, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 301, 303, 304, 305, 306, 308, 312, 315, 316, 317, 319, 324, 325, 327, 332, 333, 334, 336, 337, 339
Bizans İmparatorluğu 114, 119, 120, 231, 236, 319

Blagay 193
Bodemya 207
Bolu 264
Bolvadin 207
Bor 192, 193
Bosna 350
Budin 344
Budist 98, 198
Budizm 98, 176, 198
Buhara 98, 101, 104, 106, 185
Bulgar 103, 116, 192, 218, 280
Bulgarlar 82, 103
Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizî 254
Bursa 67, 195, 216, 217, 221, 241, 257, 264, 268, 305, 342, 350
Büsr b. Ebî Ertât 68, 69

C

Cafer b. Dinar el-Hayyât 85
Candaroğulları 210
Cehriyye 258
Cem Sultan 191
Cend 104, 106
Cenevizliler 210
Cengiz Han 198, 199, 200
Cerrâhiyye 348
Ceyhan 72, 79
Ceylanpınar 248
Cizre 112, 245, 285, 286
cizye 75, 76, 86, 144, 218, 237, 272, 273, 274, 284
Cünâde b. Ebî Ümmeyye 69
Cüveynî 188, 198, 294

Ç

Çağrı Bey 106, 117, 161, 286
Çaka 137
Çanakkale 70, 151, 178, 217, 264, 288
Çankırı 76, 138, 150, 151, 165, 264
Çavuldur 136, 137
Çeçen 236
Çerkez 236
Çiştî Tarikatı 348
Çorum 115, 137, 149, 264, 306
Çubuk Bey 138
Çukurova 93, 126, 150, 163, 166, 169, 209, 233, 325

D

Dalaman 169, 204
Dânişmend 136, 137, 148, 149, 150, 151, 154, 161, 302
Dânişmendli 148, 165, 206
Dârâ 324
Darende 72
Dâru'l-Erkâm 243
Dede Garkın 194
Denizli 128, 167, 169, 204, 205, 212, 233, 339
dershâne 252
Dersim 193
derviş 105, 190, 250, 256, 262, 275, 314
Develi 149
Dımaşk 71, 72, 77, 157, 166, 295, 296, 297, 312, 318
dini 98, 108, 139, 143, 175, 176, 177, 178, 189, 198, 199, 236, 238, 243, 248, 252, 265, 267, 270, 276, 280, 312, 313, 316, 342, 350
Dîvân-ı Hikmet 186
Divriği 126, 137, 154, 155
Diyar-ı Bekir 192
Diyâr-ı Bekir 112, 113
Dobruca 191, 192
Doğu Roma 312
Dokuz Oğuz 102
Döğer 156

Dört Halife 228, 272, 284, 313
Dragos 138, 162
Dündar Bey 209
Düvin 121

E

Ebû Bekir-i Niksârî 255
Ebû Ca'fer Mansur 79
Ebû Eyyûb el-Ensârî 68, 70, 324
Ebû Musa 323, 324
Ebû Müslim 266
Ebû Ubeyde 325
Ebü'l-Asâkir 158
Ebü'l-Esvâr 121
Edirne 193
Efâmiye 114
Efes 339
Ege 69, 136, 140, 141, 149, 179, 205, 206, 207, 208, 212, 218, 236, 240, 241, 283, 319, 344, 349
Eğridir 195, 209
Ehl-i Beyt 184, 264, 265, 266, 267
el-Ahsâ 138
Elazığ 264
Elbistan 149, 165, 201, 209
Elburz 203
el-Cezîre 72, 80, 112, 114, 229, 309, 313, 323, 324, 333
Emevî 68, 72, 74, 75, 76, 90, 101, 107, 116, 178, 228, 244, 264, 266, 273, 284, 313, 317, 318
Emevîler 66, 67, 68, 71, 75, 77, 101, 107, 120, 237, 273, 312, 325, 334
Emir Ali Bey 152
Emîr Çoban 210
Emîr Gazi 149, 150, 151
Endülüs 90, 162, 183, 235, 246, 257, 273, 306, 318, 349
Erciş 113, 120, 128, 180, 229, 238, 286
Ereğli 73, 81, 82, 85, 90, 167
Eretna 204, 209
Eretna Devleti 204
Ermenek 204
Ermeni 114, 116, 118, 121, 123, 124, 131, 140, 141, 142, 145, 150, 152, 163, 166, 167, 169, 173, 174, 175, 176, 201, 211, 221, 230, 233, 236, 240, 242, 279, 284, 285, 307
Ermenice 142, 240, 344, 345
Ermeniler 71, 110, 121, 130, 139, 143, 151, 163, 174, 220, 233, 236, 284, 285, 287, 303, 306, 307
Ermeniye 112, 118, 229, 313
Erzen 112, 122, 147, 152, 160, 229, 238, 313
Erzincan 72, 122, 137, 153, 154, 155, 168, 188, 202, 218, 245, 264
Erzurum 72, 78, 87, 116, 118, 122, 131, 137, 147, 152, 153, 168, 169, 180, 184, 195, 201, 203, 229, 232, 238, 254, 302, 304
Eşnâs 85, 88, 89, 332
Eşnâs et-Türkî 85, 332
Eşrefoğlu 206, 257
Eşrefoğlu Rûmî 257
Eşrefoğulları 171, 206, 207, 209, 212
etnik 110, 139, 218, 235
Evhadüddîn-i Kirmânî 253
Evlâd-ı Fâtihân 217
Evliya Çelebi 185, 263
Eyyubî 167, 168, 234

F

Fahreddîn-i Irâkî 254
Fecâlle b. Ubeyd 69
Fergana 102
Fethiye 124, 245
Fırat 87, 91, 127, 129, 130, 229, 233, 287, 305, 312, 313, 315, 316, 322, 341

Filaretos 127
Frigya 323
fütüvvet 219, 253, 267, 313, 314, 318
Fütüvvet 265, 313, 318, 345

G

Gagavuz 192
Gagik 125
Galata 350
Gazan Han 171, 199, 203
Gaziantep 125
Gazne 105, 135, 229
Gemerek 209
Gence 121, 124
Germiyan 206, 212, 251
Germiyân Devleti 205
Germiyanlılar 204
Geyikli Baba 254, 256
Gıyâseddin 147, 151, 166, 167, 170, 175, 202, 281
Girit 91
göç 106, 107, 140, 145, 183, 206, 225, 227, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 242, 253, 285, 290, 316, 317
Göksun 126
Göktanrı 98, 99, 100
Gök Tanrı 198
Göktürkler 99
Göynük 217, 229, 326
Grek 70, 114, 139, 145, 173, 174
Grekler 178
Guzlar 98, 130, 231
Gümüştekin 125, 148, 149
Gürcistan 118, 122, 123, 124, 152, 155, 166, 218, 308
Gürcü 114, 118, 124, 125, 152, 175, 218, 236, 281, 285, 343
Gürcüler 110, 124, 152, 158, 236, 285, 287
Gürün 209

H

Habîbu'n-Neccâr 325
Haccâc 75, 299
Hacı Bektâş-ı Veli 193, 194, 302
Haçlılar 143, 149, 151, 156, 159, 165, 174, 177, 190
Haçlı seferleri 93, 149, 162, 179, 203, 289
Hakkâri 111, 232, 286
Halaçlar 105
Halep 114, 126, 127, 128, 129, 130, 136, 157, 158, 163, 169, 188, 202, 287
Halife Mehdî 79, 80, 102
Halife Mu'tasım 87, 88, 89, 90, 102
Hâlisiyye 257
Halvetiyye 348
Hama 257
Hamîdoğulları 209
Hanefî 215, 246, 268
Hanzit 138
haraç 75, 76, 82, 150, 274, 284
Hârizm 106, 229, 253
Harput 87, 127, 138, 147, 156, 157, 158, 159, 209, 229, 245
Harran 72, 77, 114, 157, 245, 323
Harun er-Reşîd 80, 81, 82, 83
Harzemşah 108, 168
Hasan b. Kahtâbe 79, 80
Hasan Dede 184
Hasankale 153, 184
Hasankeyf 155, 156, 159
Haşim 251, 277, 309
hattatlık 252
Havle bint Ca'fer 259
Hayber 172
Haydar b. Kâvûs 311
Haydarî 255, 262
Haydarîlik 185, 193, 254, 255
Hazar 98, 99, 103, 104, 227, 228
Hazarlar 72, 161

Hemdanîler 114
Herakleios 67, 74, 319
Herseme b. Ayan 83
Hıdır Bey 158
Hille 158
Hişâm b. Abdülmelik 72, 76, 77
Hoca Ahmed Yesevî 184, 185, 186, 197, 258
Honas 128, 232
Honaz 204
Horasan 76, 77, 83, 98, 99, 101, 102, 103, 107, 108, 124, 125, 137, 141, 142, 144, 145, 157, 180, 184, 185, 187, 193, 218, 228, 229, 230, 231, 234, 237, 239, 240, 246, 253, 258, 266, 273, 275, 276, 288, 304, 313
Horasanîler 253
Hoy 130, 236, 287, 313
Hozat 192
Hristiyan 74, 84, 93, 109, 114, 115, 124, 130, 139, 141, 142, 143, 145, 153, 154, 161, 162, 163, 166, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 183, 190, 192, 198, 208, 215, 217, 219, 220, 221, 227, 231, 235, 237, 239, 240, 241, 273, 275, 277, 279, 284, 287, 301, 306, 313, 318, 327, 333, 335, 348, 350
Hristiyanlık 141, 176, 281, 283, 316, 349
Hunlar 98, 161
Hülâgû 183, 198, 255
Hüseyin el-Hamevî 257
Hz. Ali 66, 187, 244, 259, 261, 264, 265, 266, 267, 311
Hz. Ebu Bekir 187
Hz. Ebû Bekir 243, 244, 272, 278
Hz. Hasan 259, 261
Hz. Hüseyin 259, 266
Hz. İsa 181, 190, 316
Hz. Meryem 316
Hz. Osman 66, 244
Hz. Ömer 66, 101, 244, 272, 317

I

II. David 152
II. Kılıçarslan 151, 165, 166, 171, 175, 177, 233
I. Konstantin 316
Ioannes Komnenos 150
Irak 75, 77, 130, 153, 191, 212, 233, 253, 254, 256, 257, 268, 273, 284, 287, 314, 315, 329, 331, 332, 346, 348
Isparta 167, 173, 209, 307
Iyaz b. Ganem 323, 324

İ

İbn Battûta 168, 191, 204, 205, 207, 208, 212, 268, 269, 295, 346
İbn Kayıglıg 92
İbnü'l-Arabî 253
İbrahim Hakkı 184
İbrahim Yinal 232, 334
İç Anadolu 170, 212, 218, 233, 257, 283
İlgazi 156, 157, 158
İlhanlı 171, 201, 202, 210, 240, 341
İlhanlılar 170, 198, 203, 209, 210, 304, 309
İltekin 137
imparatoriçe Theodora 91
İnançoğulları 204
İran 77, 101, 109, 111, 115, 118, 128, 134, 146, 147, 162, 171, 198, 199, 201, 212, 228, 230, 233, 234, 240, 247, 253, 273, 290, 304, 314, 317, 348, 349
İranlılar 262, 284
İsa 206, 315, 316, 325
İskenderiye 316
İslâm fetihleri 107, 161, 247, 273, 325
İslamlaşma 139, 194, 244, 285

İsmâil Rûmî 257
İspanya 116, 309, 349
İspir 118, 152, 153
İstanbul 67, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 77, 80, 88, 90, 91, 93, 99, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 110, 113, 119, 120, 121, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 135, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 145, 149, 152, 153, 159, 161, 162, 163, 166, 168, 169, 171, 172, 175, 181, 184, 186, 187, 188, 191, 192, 193, 194, 196, 198, 199, 203, 206, 207, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 232, 235, 240, 242, 243, 247, 249, 251, 257, 258, 259, 261, 262, 264, 267, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 283, 284, 287, 288, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 316, 319, 324, 332, 334, 346, 349
İzmir 69, 207, 212, 241, 260, 280, 307
İzmit 137, 162, 217
İznik 77, 138, 149, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 169, 173, 182, 192, 193, 214, 241, 245, 257, 288
İzzeddin Keykâvus 191, 205

K

Kadı Burhaneddin Devleti 204
Kadıköy 80, 318
Kadirîlik 253
Kâdirîlik 256, 257
Kafkasya 98, 99, 103, 104, 153, 197, 218, 228, 231, 246, 257, 318, 343
Kalenderî 193, 250, 255, 262
Kalenderîlik 254, 255, 258
Kantakuzenos 208
Kapadokya 84, 125, 128, 177, 323
Kapıdağ 69
Karadeniz 138, 140, 141, 146, 150, 163, 167, 168, 210, 212, 218, 232, 234, 344
Karahanlılar 104, 288
Karahitay 104, 109
Karaimler 98
Karaman 126, 127, 167, 188, 195, 210, 212, 302
Karamanoğulları 204, 206, 208, 210, 212
Karatekin 137, 138
Karesi 192, 206
Karesioğulları 151, 206
Karluk 102, 106
Kars 120, 123, 125, 152, 153, 232
Kastamonu 150, 151, 165, 168, 177, 210, 264
Kaşgar 101, 105, 106, 198
Katakalon Kekomanos 119
Kayseri 76, 126, 127, 128, 137, 138, 142, 148, 150, 151, 168, 176, 188, 202, 209, 210, 212, 219, 232, 254, 278, 279, 280, 307
Kâzerûnîlik 254
Kemah 76, 137, 154, 155
Kerbelâ 266, 267
Kereç 345
kervansaray 153, 159, 169, 181
Keyhüsrev 147, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 175, 281
Keykavûs 167
Kıbrıs 69, 81, 82, 93, 205, 209, 349
Kılıçarslan 149, 163, 164, 165, 166, 167, 171, 173, 174, 175, 191, 233
Kıpçak 106, 131, 152, 231, 234
Kırgız 262
Kırşehir 170, 202, 209, 219, 254, 268
Kızılırmak 89, 128, 137
Kilikya 93, 126, 127, 128, 138, 167, 211, 233, 319
Konstantin Dukas 125
Konstantin Gabras 151

Konstantin Monomakhos 119
Konya 76, 90, 92, 128, 165, 166, 168, 175, 180, 181, 182, 188, 190, 200, 201, 203, 204, 212, 219, 232, 241, 242, 249, 254, 255, 260, 301, 302, 306, 307, 339
Kos 69
Kozan 184, 228
Kösedağ 170, 190, 201, 203
Kubilay Han 198
Kudüs 149, 156
Kufe 324
Kureyş 163
Kurtçuk 128
Kutalmış 118, 119, 135, 137, 138, 162, 164, 288
Kutbeddin Haydar 255
Kuteybe b. Müslim 101
Kuzey Afrika 214, 277
Kürt 112, 124, 146, 152, 213, 236, 286
Kütahya 192, 205, 206, 233, 264
kütüphane 211, 249, 252

L

Lâdik 204
Lârende 188
Leon 150, 162, 166, 167
Liparit 118, 119, 122
Lübnan 312, 318

M

Macarlar 98, 215
Mahan 321
Mahmud-ı Hayrânî 194
Makedonya 193
Malatya 73, 74, 76, 78, 79, 85, 87, 88, 122, 125, 127, 132, 148, 149, 150, 167, 173, 175, 176, 180, 188, 206, 229, 232, 238, 245, 250, 264, 285, 312, 332
Malazgirt 110, 111, 120, 121, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 139, 140, 144, 148, 154, 161, 162, 214, 227, 229, 232, 233, 253, 286, 326, 337, 338
Maniheizm 98, 176, 312
Manisa 141, 192, 207
Mansûr Atâ 186
Manuel 128, 339
Maraş 71, 83, 126, 137, 141, 169, 170, 175, 209, 229, 238, 245, 285, 312
Mardin 112, 138, 156, 158, 159, 245, 263, 318, 324, 347
Masisa 72, 82, 83, 85
Mâtürîdî 270
Mâverâünnehir 98, 99, 101, 102, 103, 107, 108, 115, 185, 226, 228, 234, 237, 246, 253, 254, 276
Mavropotamos 91
Medine 97, 107, 178, 239, 244, 246, 293, 316, 324
Mekke 239, 243, 314, 316
Melamîlik 193
Melik Muhammed 150, 151
Melikşah 123, 125, 138, 147, 156, 161, 163, 164, 171, 227, 288, 336
Memlûk 201, 234
Memlûklar 201, 202
Me'mûn 83, 84, 85, 86, 87, 90, 102, 328, 329, 330, 331
Mengücek 136, 137, 154, 155, 161
Mengücek Gazi 154
Menteşe 139, 146, 147, 150, 151, 163, 170, 204, 205, 207, 210, 231, 239, 305
Menteşeoğulları 171, 204, 205
Merâga 111
Mervânîler 112, 114
Mescid-i Nebî 244

Mesleme 72, 73, 74, 75, 76, 120, 264
Mesleme b. Abdülmelik 72, 73, 75, 76, 120, 264
Meşihât Dairesi 260
Mevlânâ 181, 182, 186, 187, 188, 189, 190, 199, 200, 201, 202, 211, 241, 254, 255, 258, 298, 302, 303, 306
Mevlânâ Alâeddin 258
Mevlânâ Halid 258
Mevlevilik 186
Meyyâfârikin 73
Meyyâfârikîn 156, 158, 159, 165, 229, 238
Mezopotamya 67, 273, 313, 316
Mısır 69, 81, 86, 117, 128, 129, 147, 212, 234, 240, 247, 273, 284, 294, 295, 296, 312, 318
Micingerd 153
Mihael 140, 175
Mikhail 88, 98, 99, 100, 101, 107, 108, 126, 135, 136, 138, 143, 149, 156, 157, 163, 173, 174, 175, 191, 231, 232, 299
Mikhail Palaiologos 191
Mirdasoğulları 126, 129
Miryakefalon 166, 233
misafirhane 248, 249, 252
Misis 138, 163, 228, 238, 245, 285, 312, 333
Moğol 109, 147, 168, 171, 176, 179, 183, 187, 188, 190, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 210, 218, 226, 234, 238, 239, 240, 242, 256, 289, 290, 302, 306
Moğollar 103, 157, 170, 171, 187, 188, 197, 198, 201, 202, 203, 206, 234, 306, 341
Molla Abdullah-ı İlâhî 258
Mora 208
Muaviye 66, 67, 68, 70, 71, 72, 76, 324
Muaviye b. Ebû Süfyan 66, 68
Mudurnu 217
Muhâceret 227, 314
Muhammed b. Abdullah es-Sekâfî 69
Muhammed b. Abdurrahman 69
Muhammed b. Hanefiyye 259
Muhammed b. Mervân 71, 77
Muineddin Pervâne 202
Muradiye 114, 120, 286
mûsikî 252
Musul 84, 112, 130, 163, 286, 287, 313
Muş 118, 237, 313
Muzaffer Özak 348
Mühelbân 132, 133
Münbiç 84, 126, 127, 131, 158, 337
Mürcie 102, 308
mütegabiliyet 220
Mütevekkil 91, 92, 333

N

Nahçivan 123, 124, 196
Nakîbü'l-Eşrâf 260
nakkaşlık 252
Nakşibendî 258
Nakşibendîlik 254, 258, 276
Nâsiruddevle 112, 286
Nâsiru'd-Devle 230
Natolia 283
Nebatîler 67
Necid 138
Necmeddîn-i Kübrâ 252, 253, 299, 307
Necmeddin İlgazi 152, 158
Necmeddîn-i Râzî 254
Nefs-i emmâre 252
Nestûrî 315
Niğde 81, 85, 165, 192, 193, 219
Nikefor 93, 121, 333, 334
Niksar 76, 126, 137, 148, 151, 210, 232
Nizamü'l-Mülk 123
Nizâmü'l-Mülk 130, 132, 134, 231

Nizip 125
Nogay Han 191
Norman 122, 131, 348

O

Oğuzlar 103, 105, 106, 108, 109, 115, 210, 226, 227, 229, 230, 262, 288
Ohri 193
Oltu 118, 152, 153
On iki İmam 267
Oniki İmam 265, 268
Orhan Gazi 182, 214, 217, 254, 274, 343
Orta Asya 98, 104, 105, 107, 135, 145, 159, 176, 185, 226, 238, 253, 257, 258, 275, 318
Ortodoks 141, 142, 215, 221
Osman Bey 249
Osmancık 137
Osmanlı 91, 93, 98, 109, 110, 116, 130, 141, 142, 143, 145, 160, 163, 171, 173, 177, 179, 183, 184, 187, 193, 195, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 226, 230, 231, 235, 238, 240, 241, 242, 243, 245, 248, 249, 250, 251, 254, 255, 256, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 267, 268, 270, 274, 278, 279, 280, 290, 301, 302, 303, 305, 307, 311, 314, 319, 334, 343, 348, 349
Osmanoğulları 204, 260

Ö

Ögeday 198
Ömer b. Abdülaziz 74, 75, 76, 101, 273
Ömer b. Hubeyre 74
Özalp 264
Özkent 104

P

Palu 69, 87, 127, 157, 229
papaz 347
Pasinler 118, 119, 152, 161, 286
Patrik 88, 98, 157, 299, 327
Pavlus 323
Peçenek 116, 130, 131, 141, 142, 231, 287
Persler 288
Pervaneoğulları 204
Pîr-i Türkistan 184
Pomak 236
Pontus 151
Pozantı 86, 87, 126, 127, 328, 329

R

Ramazanoğulları 209
Rey 119, 123
ribât 247, 248, 249, 256, 317
ricâlü'l-gayb 261
Rifâîlik 253
Roma 116, 176, 283, 312, 316
Romalılar 288
Romanos Diogenes 126, 127, 131, 135, 136, 232, 287, 288
Romanos Diyogenes 129
Ruhâ 323
Rumelifeneri 192
Rûmelifeneri 193
Rumlar 139
Rûmlar 110, 118, 130, 151, 163, 220, 232, 241, 333, 339, 344
Rus 235, 258
Ruslar 247
Rükneddin Süleymanşah 166

S

Sadreddin Konevî 144, 253

Safevî 215, 258, 263
Sahot 123
Said Halim Paşa 304
Sakarya 127, 169, 195, 217
Sakız 69, 278
Saltuk 136, 137, 152, 153, 154, 161, 191, 192
Saltuklular 147, 152, 153, 154, 158, 302
Sâmânî 104
Samsat 87, 229, 333
Sanduk 126, 127, 128, 131, 132
Saraybosna 350
Sarı Saltuk 190, 191, 192, 193, 308
Saruhan 207, 210, 263
Saruhanoğulları 204, 207
Sasanîler 284, 315, 317
Satuk Buğra Han 105
Sayram 104, 184
Selçuk 106, 154, 162, 175, 192, 207, 212, 230, 240, 242, 278, 279, 280, 298, 307
Selçuk Bey 106, 162
Selçuklu 93, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 155, 156, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 181, 182, 187, 190, 191, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 211, 212, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 236, 237, 238, 242, 244, 245, 246, 250, 263, 274, 286, 288, 289, 290, 299, 304, 305, 306, 309, 311, 313, 315, 336, 337, 339, 343
Semerkant 98, 101, 104, 263
Seydikemer 260
Seydiköy 260
Seydişehir 206, 260
Seyehatnâme 168, 191, 205, 208
Seyfü'd-Devle 333
Seyhun 104, 108, 186, 242, 258
Seyyid 193, 194, 251, 254, 259, 260, 261, 276, 299, 312
Silifke 91
Sinop 167, 177, 191, 210, 212, 267, 268
Siriderya 258
Sis 138, 163, 229, 238, 285
Sivas 122, 126, 128, 137, 138, 148, 167, 168, 180, 188, 209, 210, 212, 218, 232, 242, 254
sivil 219
Slav 231
Slavlar 287
Soğd 102
Sökmen 156, 157, 158
Sökmenliler 156
Sugûr 73, 80, 88, 90, 92, 115, 161, 178, 225, 228, 230, 236, 238, 239, 245, 247, 273, 284, 285, 286, 308, 315, 317, 333, 350
Sultanhisarı 207
Sultan Veled 189, 211
Suriye 67, 68, 71, 75, 77, 90, 114, 126, 127, 144, 147, 156, 158, 163, 197, 212, 228, 233, 234, 235, 238, 273, 284, 312, 318, 339, 344
Surûç 323
Süfyan b. Avf 69
Sühreverdî 159, 253
Süleyman b. Abdülmelik 75
Süleyman Paşa 217
Süleymanşah 138, 148, 155, 161, 162, 163, 164, 166, 171, 173, 227, 228, 245, 288, 343
Sünnî 146, 186, 250, 251, 253, 254, 255, 258, 259, 264, 268
Süryaniler 143, 173, 284

Süryanîler 163

Ş

Şam 66, 68, 69, 74, 77, 86, 91, 115, 129, 188, 196, 228, 229, 263, 305, 312, 318, 325, 332, 333
Şanlıurfa 137
Şaş 104
Şebinkarahisar 137, 152, 154
Şeddâdîler 153
Şeki 123, 124, 335
Şemsî Tebrizî 188
Şerif 251, 259, 299
şeyh 250, 257, 275, 346
Şeyh Fakirullah 184
Şeyh Şehâbeddin Hamevî 346
Şeyzer 158
Şia 266, 267
şifahâne 253
Şiî 146, 251, 266, 267, 268, 348
Şiraz 196, 346

T

Tabduk Emre 195
Tâceddinoğulları 210
Talas 100, 102, 104, 280
Tarsus 69, 73, 82, 83, 84, 88, 90, 91, 92, 93, 98, 115, 138, 163, 228, 238, 245, 285, 312, 325, 333
Taşkent 186, 258
Tebriz 111, 130, 170, 196, 258
Tebük 252
Tekke 248, 249, 250, 260, 313, 319
Temürtaş 153
Tercan 122, 152, 153, 245
Théma 319
Theoktistos 90
Tiflis 124, 152, 343
Tillo 184
Timur 205, 210
Timurtaş 207, 209, 210
Tire 207, 208
Tohâristan 102
Tokat 135, 137, 138, 148, 166, 219, 254, 263, 277
Toros 67, 116, 128, 139, 163, 233, 284
Tortum 152, 153
Trachaniotes 131
Trakya 166, 206
Troya 323
Tuğrul Bey 112, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 123, 128, 129, 135, 161, 180, 227, 228, 230, 286, 334
Tuna 106, 344
Tursun 137
Tutak 136
Tutuş 147, 156, 163
Tuvana 82, 85, 86
Türkler 92, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 110, 116, 128, 131, 140, 141, 142, 143, 148, 149, 162, 163, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 186, 214, 216, 218, 219, 226, 229, 231, 233, 239, 241, 242, 246, 254, 258, 262, 263, 279, 288, 289, 301, 306, 307, 312, 339, 343, 344
Türkmen 104, 106, 109, 111, 112, 113, 122, 123, 129, 141, 148, 149, 164, 181, 193, 202, 203, 207, 209, 211, 227, 233, 237, 254, 256, 264, 265, 266, 268, 286, 288, 314, 339

U

Uceyf b. Anbase 85, 88
Ukayloğulları 112
Uluborlu 166, 174
Ulukışla 167

Umur Bey 207, 208, 306
Urfa 84, 114, 125, 129, 130, 149, 156, 157, 158, 164, 169, 238, 245, 285, 337
Urûmiye 111, 190, 258
Uşrusana 102

Ü

Üveysiyye 348

V

Van 112, 113, 117, 118, 119, 120, 124, 126, 168, 169, 184, 190, 212, 237, 241, 264, 313
Vasal 284
Vasilakis 132
Vaspurakan 113, 117, 118, 125
veba 71
Vefâîlik 194, 254
vergi 75, 80, 82, 144, 150, 162, 163, 169, 170, 173, 175, 220, 237, 239, 250, 273, 317
Viyana 344

Y

Yabgu 106, 117, 229
Yahudi 181, 190, 227, 279, 315, 342, 344
Yahudilik 98, 349
Yahya b. Aksem 85
Ya'kûbî 67, 86
Yakutî 117
Yassıçemen 168, 176
Yemen 349
Yeni Ahit 323
Yenikent 104, 106
Yesevîlik 185, 193, 254, 255, 256, 257, 258, 276
Yeşilırmak 89, 137, 156
Yezîd b. Cübeyr 72
Yezîd b. Muaviye 68
Yezid b. Muhalled el-Hübeyrî 83
Yezîd b. Şecerre er-Ruhavî 69
Yıldırım Bâyezid 210
Yınal 112, 118, 119, 120, 230
Yunan 162, 218
Yunus Emre 194, 195, 196, 197, 304, 309, 339, 340
Yusuf el-Hemedânî 184, 185

Z

Zap Suyu 114
Zerdüştler 273
Zerdüştlük 98
Zivin 153
Ziyâeddin Abdurrahman Hâlis et-Tâlebânî 257
Ziyaeddin Gazi 153
Zonguldak 264
Zünnûn 151